

==== Bárdi Sára =====

/// A második világháborús kormányzati propaganda szerződtetett művésze

Légrády Sándor és plakátjai

Légrády Sándor (Budapest, 1906 – Budapest, 1987) iparművész, a magyar bélyegművészet kiemelkedő alakja, az egykori Magyar Népköztársaság új, 1957-ben elfogadott úgynevezett Kádár-címerének tervezője volt. Ugyanakkor a második világháború során főként a kormányzati propaganda kontextusában találkozhatott munkáival a szélesebb közönség. A sokoldalú művész – ötvös, díszítőfestő, bélyegtervező, grafikus – 1941-től kezdődően a Nemzetpolitikai Szolgálat szerződtetett (plakát) festője, művészeti tervezője volt, és egészen 1944 teléig jelentek meg alkalmazott művészeti produktumai a kormányzati propaganda keretei között, annak céljait szolgálva. Ez idő alatt kiadott plakátjai következményeként, háborús bűn vádjával 1945 nyarától 1949. augusztus 6-án jogerőt nyert népbírói felmentéséig vizsgálat folyt ügyében az alábbi vádirat alapján.¹ *„Légrády Sándor [...] az Nbr. 13. § 1. pontjában meghatározott háborús bűntett miatt azzal vádolom, hogy 1941. év óta, mint a miniszterelnökség nemzetpolitikai szolgálat ügyosztályán működő és szerződéses viszonyban lévő tervező, 1943. évben, mint a propaganda minisztériumban ugyanezen munkakört betöltő alkalmazott 1943. és 1944. évek folyamán tervezett és elkészített »Bölcsős magyar honvéd«, a »Magyar kenyér ünnepe«, a Magyar címerképes »Győzelem« (V) plakátokat. Antal István propagandaminisztersége alatt »Te is tedd meg kötelességedet«, »Szent István szelleme«, »Honvédkarácsony«, »Honvédcsaládokért«, »Bene bízzatok«, »Élni fogunk«, »Magyar hősnék magyar földet«, »Téli ruhát honvédeinknek« feliratú plakátokat tervezte és készítette el, mely utóbbiak közül az »Élni*

1 = = ÁBTL 3.1.9. V-84877. 31. Vb. VII. 68/1946/16. Határozat, 1947. november 18.

fogunk» című plakát nyilaskeresztes jelvénnel volt ellátva. Ezen cselekményével nyomtatványban a háború fokozottabb mértékben való folytatására izgatott.”²

A Légrádyval szemben felhozott vád részleteiről és tágabb összefüggéseiről két vizsgálati dossziéból tájékozódhatunk. Az idézett vádiratot is magába foglaló nyomozati anyag a Nemzetpolitikai Szolgálat, majd Nemzetvédelmi Propagandaminisztérium – 1944-től Hivatal – alkalmazottainak propagandában betöltött szerepét, a második világháborúhoz és a Nyilaskeresztes Párthoz fűződő viszonyát tematizálta. A nyomozás során kilenc személyt hallgattak ki népellenes, illetve háborús bűn gyanújával.³ Az iratanyag betekintést nyújt a kormányzati propaganda belső viszonyaiba, működésébe és tevékenységébe, így például adalékokkal szolgál a Magyar Rádió *Őszinte beszéd* című műsoráról, illetve az *Országépítés* című lapról. Utóbbi kapcsán külön kiemelendő Vass Sándor szerkesztő, majd főszerkesztő alakja, aki Tildy Zoltán és a Független Kisgazda Párt megbízásából lépett be 1942 júliusában a Propagandaminisztériumba.⁴ Szintén 1942-től volt minisztériumi alkalmazott a dosszié címadója Wallner Aurélné (Alapi Márta) – 1938-tól a Nyilaskeresztes Párt tagja –, aki 1944-ben a Szálasi-kormány szombathelyi, majd németországi kitelepülését is követte. Wallnerné vallomásaiban Légrády Sándort az úgynevezett plakátháború jelentős tényezőjeként, a hivatal szerződötett plakátfestőjeként nevezte meg.⁵ Ez lehetett az oka annak, hogy a már korábban megindított, kifejezetten Légrádyra koncentráló vizsgálat 1945. május 29-én kelt jelentésében megállapítottak ellenére az újabb kihallgatást követően, 1945. július 31-én mégis őrizetbe vették a művészt.⁶ Vádiratát 1945. december 21-én nyújtották be.⁷ Felmentéséről a Budapesti Népbíróság 1947. november 18-án határozott, amelyet nyilvános felbbiteli tárgyalás követett az ítélet jogerőt csak 1949. augusztus 6-án nyert.⁸

Légrádynak a vizsgálatok során számot kellett adnia a kormányzati propaganda keretei közt megjelent plakátjairól. A jegyzőkönyvek így tételesen megnevezve rögzítették vonatkozó munkáit, esetenként a művész interpretációjával együtt.⁹

2 = = ÁBTL 3.1.9. V-87314. 58. Légrády Sándort vádirata, 1945. december 21.

3 = = Alföldi Alajos, Boroska Ilona, Gammerszky Egon, Légrády Sándor, Somkerek György, Szepessy Mária, Szilvássy Sándor, Vass Sándor, Wallner Aurélné.

4 = = ÁBTL 3.1.9. V-87314. 20–22. Vass Sándor gyanúsított kihallgatásának jegyzőkönyve, 1945. augusztus 23.; uo. 23. Igazolvány, 1945. június 20.

5 = = ÁBTL 3.1.9. V-87314. 5–7. Wallner Aurélné gyanúsított kihallgatásának jegyzőkönyve, 1945. július 31.

6 = = ÁBTL 3.1.9. V-84877. 23. Légrády Sándor M. Kir. Igazságügyi Minisztériumba beküldött „Tisztelt Miniszter Úr!” megszólítású levele szabadlábra helyezése iránt, feladva 1945. november 3.

7 = = ÁBTL 3.1.9. V-87314. 58. Légrády Sándor vádirata, 1945. december 21.

8 = = ÁBTL 3.1.9. V-84877. 32. NOT. II. 89/1948/21. Végzés, 1949. június 27.

9 = = ÁBTL 3.1.9. V-84877. 3–6. Légrády Sándor gyanúsított kihallgatásának jegyzőkönyve, 1945. május 25.; ÁBTL 3.1.9. V-87314. 54–56. Légrády Sándor gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1945. július 31.

Légrády saját narratívájában mindvégig (köz)alkalmazotti szerepét, megélhetési igényét hangsúlyozta, és elutasította önmaga szellemi alkotóként való azonosítását.

Az iratok keletkezési körülményük ellenére is hiánypótló forrásként szolgálnak a korszak vizuális propagandájának kutatása során, hiszen a művek kiadását nem sokkal követően maga az alkotó ismertette azokat. Ennek súlyát jól érzékelteti, hogy a plakátoknak pusztán a beszerzése már 1947-ben problémás, hosszú folyamat volt az Ideiglenes Nemzeti Kormány „a fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről” hozott rendeletének következtében.¹⁰ Továbbá a retorziótól való félelem sokakat korábbi tevékenységük elhallgatására, tárgyi bizonyítékainak megsemmisítésére készítetett. A megváltozott politikai helyzetben gyakran különböző gyűjtemények képei és dokumentumai is problémássá váltak, ennek eredményeként esetenként állományuk csappant, szétszóródott.

Tanulmányomban a művész kivizsgálása során keletkezett kivételes iratanyagot felhasználva vázolom Légrády pályájának eddig feldolgozatlan aspektusát, a kormányzati propaganda kötelékében 1941 és 1944 között készített plakátjait és azok kontextusát.

= = Út a Nemzetpolitikai Szolgálathoz

Légrády Sándor művészeti tanulmányait a Walter Gida üvegfestő műhelyében eltöltött inasévei után, 1921-ben az Iparművészeti Iskola ötvös szakán kezdte, majd azt 1925-től a Székesfővárosi Iparrajziskola díszítőfestő szakosztályán folytatta. Korai iparművészeti munkáiról a cserkészmozgalom összefüggésében a kortárs sajtó gyakran és elismerően számolt be.¹¹ Az 1920-as évek második felében már az Országos Üvegfestészeti Műintézet számára dolgozott, illetve a római katolikus egyház különféle megrendeléseit teljesítette az Ecclesia Rt. keretei között.¹² Az évtized végére pályája a bélyegművészet, az alkalmazott grafika irányába mozdult el. Ez egyfelől a gazdasági világválság nyomán, a biztosabb kereseti lehetőség iránti igénnyel, másfelől pedig az Állami Nyomda technikai fejlesztésével magyarázható. Az Állami

10 = = A plakátok beszerzésére vonatkozó iratokat lásd ÁBTL 3.1.9. V-84877. 28–30.; ÁBTL 3.1.9. V-87314. 61–64.; *A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek I. sz. jegyzéke*, 1946: 3.

11 = = Légrády 1922-től munkáival is tevékenyen részt vett a korszak politikai szocializációjában jelentős szerepet betöltő cserkészmozgalomban. Többek között saját csapatának – a 13. sz. Államgépgyári Ezeremester cserkészcsapatnak – a zászlaját (*Ifjúság Testnevelés*, 1925. június 2. 11.) tervezte, díjakat (*Ifjúság Testnevelés*, 1925. október 21. 14.), de a cserkész-kiállításokról készült beszámolók is kiemelték műveit (A cserkészkultúra eredményei a megyeri nagytábor kiállításán. Magyarország, 1926. július 24. 4.).

12 = = Például Légrádyhoz köthetők az egykori Abonyi utcai Zsidó – ma Radnóti – Gimnázium második világháború alatt megsemmisült üveglakalai és a Gellért-hegyi Sziklakápolna egyes üveglakalai is. Lencsós, 1972: 24. Az Ecclesia Rt.-t 1920-ban alapították, és a templomok berendezésével és felszerelésével foglalkozott. Szentmiklóssy (szerk.), 1930: 404.

Nyomda 1929-ben tette meg a kezdő lépéseket a mélynyomtatás bevezetésének irányába, többek között a bélyegek képminőségének javítása céljából.¹³ Az új technika elsajátításában az 1928-tól a nyomda gyakornokaként – 1931-től pedig alkalmazottjaként – eleinte kötvényeket tervező Légrády számára az üvegfestő tapasztalat előnyt jelentett.¹⁴ Az első mélynyomott magyar postabélyegeket Légrády kivitelezésében 1932-ben bocsátották forgalomba. Az Állami Nyomdában a bélyegek terén elsősorban a nyomdászati munkálatokért felelt, majd technikai tudása és művészi bélyegtervei miatt rövid időn belül a Magyar Posta nyílt, illetve meghívásos bélyegpályázatainak kedvelt és sikeres szereplője lett

Saját terveit megvalósító bélyeggrafikus karrierjének indulása 1936-ra tehető, ekkor *Repülő* bélyegsorával Magyarország a nemzetközi bélyegkiállítás első díját nyerte el.¹⁵ Ugyanabban az évben a Buda visszafoglalásának 250. évfordulója alkalmából kiadott bélyegek szintén Légrády munkáját dicsérték.¹⁶ Az 1930-as évek második felére a szaksajtó és a kritikusok egyaránt méltatták tevékenységét. Rendszerint mint a magyar bélyegművészet új fejezetének megnyitóját üdvözlötték, kiemelték technikai tudását, egyedi, modern és jellegzetesen magyaros hangvételét. Utóbbi jelzők az óvatosan a modernség felé nyitó, a korszak magyar kultúrpolitikai elképzeléseiben teret nyerő képző- és iparművészeti ideákhoz kiválóan illeszkedtek. Légrády tevékenyen részt vett 1938-ban a modern magyar állam és a római katolikus egyház reprezentációja szempontjából egyaránt kiemelendő kettős szentév feladataiban, az Eucharisztikus Világkongresszus emléklapjával és a nemzetközi elismerést szerzett Szent István-bélyegekkel. Nem sokkal ezeket követően, 1940-ben pedig Horthy Miklós kormányzóvá választásának 20. évfordulóját ünnepelte Márton Ferencsel közösen szignált bélyegsora, amelyhez ötvösmunkával ékesített díszdobozt is készített.¹⁷ Légrády Sándor 1940 áprilisában az iparügyi miniszter előterjesztésére, mint az Állami Nyomda tervezőrajzolója, a Magyar Posta által kiadott „levélbélyegek rajzainak művészies elkészítésével szerzett érdemeiért” kormányzói elismerésben részesült.¹⁸

Légrády 1940-re bélyegeivel bizonyította, hogy az elvárásoknak megfelelően, magas színvonalon képes a meghatározott téma, meghatározott üzenet képi megfogalmazására, formálására és sűrítésére, amely képességek a plakátmegbízások terén

13 == Novotny, 2007: 155–153.

14 == Mind a két területen hasonló módon alakíthatók ki a színek. Uo.

15 == I. díj a tampai (Egyesült Államok, Florida) nemzetközi kiállításon repülő bélyeg kategóriában.

16 == Novotny, 2007: 155–156.

17 == Szablya János: A VII. Triennale. Magyar Iparművészet, 1940. 43–51.

18 == *Budapesti Közlöny*, 87. sz. 1940. április 19. 1.

is rendkívül fontos erények.¹⁹ A plakát a bélyeghez hasonlóan az állami, kormányzati reprezentáció alapvető, széles körben terjeszthető eszköze, amely területen már tapasztalattal rendelkezett. Szakmai felkészültsége mellett pályájának alakulásában tevékenysége nyomán szerzett hírneve és kapcsolatai egyaránt közrejátszottak. Döntő erejűnek látszik a cserkészmozgalomhoz fűződő viszonya, s ezúton kialakult személyes ismeretsége Alföldi Alajossal, a Nemzetpolitikai Szolgálat munkatársával, aki 1941 tavaszától a szervezet igazgatója volt.²⁰ Légrády az állami reprezentációs szférában jól bevált, elismert, a megfelelő kapcsolatokat sem nélkülöző művészként az Állami Nyomdában eltöltött tíz év után 1941-től a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Szolgálatánál folytatta munkáját.

= = A Nemzetpolitikai Szolgálat és a korai háborús plakátok

A Nemzetpolitikai Szolgálatot 1940 őszén Teleki Pál miniszterelnök hívta életre a Miniszterelnökség V. Osztályának (Társadalompolitikai Szolgálat) átszervezésével, hatáskörének kiterjesztésével.²¹ Az 1938-tól működő tulajdonképpeni propaganda-ügysztyály feladata átfogóan a társadalom kormányzati célok mentén való befolyásolása volt. A munkát a miniszterelnök és az államtitkár felügyelete mellett az ügysztyály 1941. május 22-ig kinevezett igazgatója, Kovrig Béla irányította.²² Kovrig távozása után a Nemzetpolitikai Szolgálat vezetését a már 1940 őszétől működésében aktívan részt vevő Alföldi Alajos vette át.²³ 1941 nyarától, Magyarország hadba lépésével (1941. június 27.) szinkronban, a Nemzetpolitikai Szolgálat tevékenységében hangsúlyosan megjelent a háborús propaganda és annak részeként az úgynevezett plakátháború.²⁴ Utóbbi megindításáért Molnár Sándor – a Nemzetpoliti-

19 == A két műfaj hasonló gondolkodásmódot kíván. Jól érzékelteti ezt többek között a plakáttervezés egy elterjedt gyakorlata, miszerint a művészek kis bélyegméretben látnak munkához. Légrády plakátjain például számos esetben figyelhetők meg olyan motívumok, kompozíciók, amelyeket bélyegterveiről nagyítás után szinte egy az egyben át tudott emelni. Légrádyról és bélyegmegrendeléseiről lásd Angyal, 2007: 164–173.

20 == ÁBTL 3.1.9. V-87314. 92. Légrády Sándor tanúvallomási jegyzőkönyve, 1945. július 31.

21 == A miniszterelnökség propaganda-ügysztyályáról és átszervezésének okáról lásd Hámori, 1997: 353–382.; Pallos, 2010: 53–64.; Sipos, 2011: 222.

22 == Pallos, 2010: 53–64.

23 == Alföldi Alajos vallomása szerint az őt már cserkészidőkből ismerő, a propaganda-ügysztyályhoz bizalmi embereket gyűjtő Teleki Pál nevezte ki 1940. november 1-én a Nemzetpolitikai Szolgálat élére, azonban a hivatalos vezető 1941. május 22-ig Kovrig Béla maradt. Kovrig felmentéséig Alföldi tulajdonképpen helyettesként értelmelte saját szerepkörét. Meglátása szerint Teleki halála után továbbra is az addig képviselt elvek mentén folytatta a munkát, majd a „Bárdossy-irányzatnak” megfelelően a háborút és az annak szükségességét igazoló propagandát is meg kellett kezdeniük. ÁBTL 3.1.9. V-87314. 67–70. Alföldi Alajos gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1945. augusztus 15.

24 == A plakátháború megfigyelése, ellensúlyozása már 1938-tól a propaganda-ügysztyály kitűzött feladatai között szerepelt. A Nemzetpolitikai Szolgálat 1941. évre meghatározott ügysztyáloként lásd *Magyarország tisztii cím- és névtára*, 1941: 25.

kai Szolgálat munkatársa – tanúvallomásában Alföldit tette felelőssé, aki meglátása szerint egyértelműen e célból szerződtette Légrády Sándort is.²⁵

Légrády alkalmazásának pontos indítéka és kezdő dátuma nem ismert. Saját vallomása szerint 1941 őszén helyezték át a Nemzetpolitikai Szolgálathoz, ugyanakkor munkái már 1941 nyarától azonosíthatók a Nemzetpolitikai Szolgálat kiadásában, amelyet az Alföldi Alajos igazgatósága idején készített plakátjairól tett felsorolása és azok datálása is alátámaszt.²⁶ Megállapítható, hogy a *Magyar kenyér ünnepe*, a *Bölcsős magyar honvéd* és a *Győzelem* 1941 nyarán és ősz elején jelentek meg Molnár Sándor felelős kiadásában.

A legkorábbi plakát, a *Magyar kenyér ünnepe* az 1941 tavaszán visszacsatolt Szabadkán július 27-én megrendezett „új kenyér ünnepét” hirdette.²⁷ Központi motívuma, Légrády Horthy-címert idéző kompozíciója – három szál búzakalászt tartó, hajlított páncélos kar – ezzel egy időben a plakáton túl az *Országépítés* lapjain, illetve a *Magyarok!* plakátújságon is visszaköszönt. A *Magyarok!* 1939-től, az *Országépítés* pedig 1941-től jelent meg a kormányzati propaganda kiadásában.²⁸ Illusztrációik között egyaránt megtaláljuk Légrády közvetlenül e felületekre megrendelt munkáit és plakátjainak reprodukcióit. Utóbbiak csupán az *Országépítés*-ben tűntek fel, gyakran több lapszámban ismételve, nem minden esetben organikusán a tartalomhoz illesztve. Mégis, az *Országépítés* cikkeinek vizsgálata – főként kiadásának kezdeti évében – segítséget nyújthat egyes plakátok motivációjának azonosítására, így például a *Bölcsős magyar honvéd* esetében.²⁹ Reprodukcióját a lap „Honvédségünk – büszkeségünk” című cikke mellett közölte, amely nem sokkal Magyarország hadba lépését követően, 1941. augusztus 1-én jelent meg.³⁰ A „Magyarok! A magyar haza a mi otthonunk és a mi családunk, ennek békéjét védi ezer esztendeje a vitéz magyar katona” feliratú plakát a közhangulat befolyásolására törekvő hazai háborús propaganda korai vizuális példájaként értékelhető.

25 == ÁBTL 3.19. V-87314. 79. Molnár Sándor tanúvallomási jegyzőkönyve, 1945. május 29. Molnár Sándor 1941-től a Nemzetpolitikai Szolgálat főelőadója volt, ahol többek között a Nemzeti Könyvtár népművelő sorozatának kiadásával foglalkozott. Azt megelőzően a Társadalompolitikai Szolgálat működésében is részt vett, ahol a suttogó propagandáért és röpcédulákért felelt. Ez irányú tevékenységéről 1965-ben írt visszaemlékezésében is bőven foglalkozik: Molnár, 2001: 46–92.

26 == Neve a Nemzetpolitikai Szolgálat kötelékében festőművész minőségben, 1942-ben tűnik fel először *Magyarország tiszti cím- és névtárában*.

27 == OSZK PKT PKG.1941/202.

28 == A *Magyarok!* plakátújságról lásd Bárdi, 2024.

29 == Fortepan / Lissák Tivadar: 71650. Légrády Sándor: *Magyarok, a magyar haza a mi otthonunk* [...] Kiadja a Nemzetpolitikai Szolgálat, 1941. F[elelős]. k[iadó].: Molnár Sándor, ny[omda].: Klösz, j[elzés]. j[obbra]. o[ldalt].: Légrády Sándor.

30 == Honvédségünk – büszkeségünk. *Országépítés*, 1. évf. 14. sz. 1941. augusztus 1. 3–5.

1. kép. 1941-ben Budapesten készült fotó, rajta Légrády Sándor *Magyarok, a magyar haza a mi otthonunk...* címfeliratú plakátja³¹

2. kép. 1941-ben Budapesten készült fotó, rajta Légrády Sándor *Győzelem* címfeliratú plakátja³²

A második világháborús nemzetközi propaganda kontextusában értelmezhető a kortársak által zömében „Viktóriaként” emlegetett *Győzelem* címfeliratú plakát, amely 1941 nyár végén vagy ősszel jelent meg.³³ Ezt Légrády a fogházból szabadlábba helyezésének ügyében 1945-ben írt levelében a következőképpen jellemezte: „*A magyarcímer-képes »győzelem« című rajz a németek által propagált »Viktória« jelvény tulajdonképpen ellensúlyozására készült, hogy nekünk magyaroknak a magyar címer a győzelmi jelvényünk.*”³⁴ A Viktória jelvényként megnevezett, teljes képteret betöltő „V” a plakáton a nemzeti trikolor fehérjéből bontakozik ki.

31 == Fortepan / Lissák Tivadar: 71650. sz.

32 == Fortepan / Lissák Tivadar: 71748. sz.

33 == Fortepan / Lissák Tivadar: 71748. Légrády Sándor: *Győzelem*. Kiadja a Nemzetpolitikai Szolgálat, 1941. F. k.: Molnár Sándor, ny.: Athenaeum, j. j. I[ent].: Légrády S.

34 == ÁBTL 3.19. V-84877. 23. Légrády Sándor M. Kir. Igazságügyi Minisztériumba beküldött „Tisztelt Miniszter Úr!” megszólítású levele szabadlábba helyezése iránt, feladva 1945. november 3.

A szabadulni vágyó Légrádytól idézettek csupán féligazságként értékelhetők, a „V” jelkép ennél komplexebb jelentéssel bírt. Alkalmazása valóban a náci Németországgal és szimpatizánsaival szembeni ellenállás gesztusából eredeztethető, ugyanakkor 1941 nyaratól kifordított tartalommal terjesztették Európa-szerte.³⁵ A „V” ez esetben egy új kampány részeként a náci Németország küzdelemével való együttérzést, az elért és remélt győzelmeket hirdette. Az akcióról 1941. július 20-án a Német Távirati Iroda (Deutsches Nachrichtenbüro) adott ki közleményt, amelyet a Magyar Távirati Iroda hivatalos híryanaga, a korszak magyar sajtója egyaránt népszerűsített.³⁶ Magyarország szinte ezzel egy időben csatlakozott fegyveres erővel a Szovjetunió ellen indított támadáshoz, így a „V” által hirdetett gondolatok közös üggyé váltak.³⁷

A *Győzelem* a Légrády 1945. július 31-ei kihallgatását követő jelentésben hangsúlyos szerepet kapott, két további, már Antal István tárca nélküli nemzetvédelmi propagandaminiszter irányítása alatt kiadott plakátja mellett.³⁸ *„Legjellegzetesebb önmagukért beszélő plakátjai: a »Győzelem« (koszorúban a hírhedt V betű), »Te is tedd meg kötelességedet« (járókelőre kinyújtott kézzel mutató katona), »Benne bizzatok« (fegyveres katona). Plakátjai a fasiszta háborút és a háború folytatását propagálják. Ezeknek a plakátoknak – igen nagy példányszámban jelentek meg – lélekmérgező romboló hatása nem vitás, szerzőjük nem kerülheti el az igazságszolgáltatást.”*³⁹

= = Plakátok a nemzetvédelmi propagandaminiszter irányítása alatt

Antal István feladata a Kállay-kormány (1942. március 9. – 1944. március 22.) tagjaként a „háború és a németek melletti maradéktalan elkötelezettség mindennapi bizonyítása, igazolása és propagálása” volt, „miközben maga a miniszterelnök és elbarátai – a kormányzó egyetértésével – folytathatták »hintapolitikájukat«”.⁴⁰ A kormányzati politika elképzeléseinek megvalósítására a nemzetvédelmi propagandaminiszter számára saját ügyosztályai álltak rendelkezésre.⁴¹ Ezek egyike a Nemzetpolitikai Ügyosztály volt, amely megnevezés alatt a Nemzetpolitikai Szolgálat korábbi ügköréhez hasonlóan és személyi állományával folytatta működését.⁴²

35 == A témáról lásd bővebben Carr, 2010: 575–592.

36 == MNL OL K 428-A-494/21. *Napi Hírek*, 1941. július 21.

37 == Légrády *Győzelem* címfeliratú plakátját rendszerint téves tartalmi azonosítás kíséri napjainkban, miszerint a plakát az erdélyi területek 1940-es visszatérését dicsőíti, és annak alkalmából készült.

38 == Antal István és a kormányzati propaganda kapcsolatáról, előzményeiről lásd Gergely, 2004: 30–49.

39 == ÁBTL 3.1.9. V-87314. 57. Jelentés Légrády Sándorról, 1945. augusztus 2.

40 == Gergely, 2004: 37.

41 == Uo. 39.

42 == A Nemzetpolitikai Szolgálat 1942. évre, majd a Nemzetpolitikai ügyosztály 1943. évre meghatározott ügkörét lásd *Magyarország tiszti cím- és névtára*, 1942: 639.; *Magyarország tiszti cím- és névtára*, 1943: 685.

3. kép. 1942-ben Budapesten készült fotó, rajta Légrády Sándor *Te is tedd meg kötelességedet!* címfeliratú plakátja⁴³

4. kép. 1944-ben Budapesten készült fotó, rajta Légrády Sándor *Benne bízzatok!* címfeliratú plakátja⁴⁴

Az osztály vezetője hivatalosan Alföldi Alajos maradt, majd 1944-ben Eszterhás István váltotta tisztségében.⁴⁵ Légrády az új felállást kiadott plakátjai felsorolásánál az „Antal ideje” jelzővel illette, beszámolója szerint a propagandaminiszter több esetben egészen pontos utasításokkal látta el az elkészítendő munkáihoz.⁴⁶ Például a „*Te is tedd meg kötelességed című plakát Dr. Antal István által legszigorúbb precizitással előre elkészített rajz volt, amelynek kivitelezésébe, mint alkalmazott bele se szólhattam*” – állította Légrády.⁴⁷

43 == Fortepan / Lissák Tivadar: 71993. sz

44 == Fortepan / Lissák Tivadar: 72865. sz.

45 == Alföldi Alajos távozásáról lásd: ÁBTL 3.19. V-87314. 69–70. Alföldi Alajos gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1945. augusztus 15. Eszterhás István 1936-tól a Miniszterelnökség Sajtóosztályának sajtóelőadója volt, majd 1942-től a nemzetvédelmi propagandaminiszter mellett teljesített szolgálatot. 1943-tól a propagandaminiszter alá rendelt Tájékoztatásai Ügyosztály, ezzel együtt pedig 1944-től a Nemzetpolitikai Ügyosztály vezetője volt. Az 1930-as évek közepétől jelentek meg publicisztikái, könyvei, illetve tevékenykedett szerkesztőként, a Turul Szövetség aktív tagjaként. Kerepeszki, 2012: 119–120, 130, 155–156.

46 == ÁBTL 3.19. V-87314. 54–56. Légrády Sándor gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1945. július 31.

47 == ÁBTL 3.19. V-84877. 23. Légrády Sándor levele az igazságügyi miniszternek, 1945. november 3.

A plakát nagyméretű betűkből kialakított felszólítása mögül egy magyar honvéd alakja mutatott nézőjére az első világháborútól alkalmazott toborzó plakátok jól ismert motívumát idézve.⁴⁸ Szintén a magyar honvédeket megtestesítő, monumentális katonafigura jelent meg a hazát szimbolizáló koronás magyar címer felett őrködve a *Benne bízzatok!* (1943) címfeliratú plakáton.⁴⁹ A háborúban harcoló honvédek és családjaik iránti szolidaritást, támogatást fejezték ki az *1942 karácsonya harcoló honvédeinké és hozzátartozóiké!* (1942), illetve az *Országos gyűjtés a honvéd családokért!* (1943) címfeliratú Légrády-munkák.⁵⁰

1942-ben már a háború jegyében rendezték meg a Budapesti Nemzetközi Vásárt (BNV) is, amely ennek hangsúlyát tükrözve a Nemzetközi Háborús Vásár elnevezést viselte. A kormányzati propagandában ekkor jelent meg a későbbiekben – a *Magyarok!*-ban és az *Országépítésben* – is gyakran visszaköszönő „Egység, fegyelem, munka, győzelem!” jelmondat.⁵¹ A szlogen többek között a Nemzetvédelmi Propagandaminisztérium BNV területén felállított pavilonjának tornyán is feltűnt, ahol Légrády Horthy-címer-motívuma kísért. A felirat és ábrázolás együttes vizuális alkalmazása Légrádyhoz köthető, mint ahogyan az ugyanekkor azonos kompozícióval kiadott *Egység, fegyelem, munka, győzelem!* plakát is.⁵²

5. kép. 1942-ben Budapesten készült fotó, rajta Légrády Sándor *Egység, fegyelem, munka, győzelem!* címfeliratú plakátja⁵³

48 == Fortepan / Lissák Tivadar: 71993. Légrády Sándor: *Te is tedd meg kötelességedet!* 1942. F. k.: Szilvássy Sándor, ny.: Klösz, j. b.[alra]. f[ent].: Légrády S.

49 == Fortepan / Lissák Tivadar: 72865. Légrády Sándor: *Benne bízzatok!* 1943. F. k.: Kőszegi Jenő, ny.: Klösz, j. b. f.: Légrády Sándor 1943. A plakátot két színváltozatban is kivitelezték, reprodukciója 1943-ban és 1944-ben számos alkalommal megjelent az *Országépítés* lapjain.

50 == Fortepan / Lissák Tivadar: 71998 és 72031.

51 == A szlogenhez lásd a *Magyarok!* plakátújság 1942-ben megjelent 45. számát és Mogyoróssy Kálmán *Egység, fegyelem, munka, győzelem!* című versét az 1943-as *Nemzeti Kalendárium* nyitóoldalán.

52 == Fortepan / Lissák Tivadar: 71992. Légrády Sándor: *Egység, fegyelem, munka, győzelem!* 1942. F. k.: Szilvássy Sándor, ny.: Klösz, j. j. f.: Légrády S.

53 == Fortepan / Lissák Tivadar: 71992.

1943-ban Légrády szignójával feltűnően nagy mennyiségben jelentek meg az ország történetének jelentős eseményeit, személyeit ünneplő évfordulós plakátok. Így például Horthy Miklós kormányzó 75. születésnapja vagy Kassa újbóli Magyarországhoz csatolásának 5. éve alkalmából.⁵⁴ A művész utólagos értékelése szerint az e témakörben elkészült munkái ugyan semmilyen formában sem tekinthetők valamely hadviselő fél melletti, vagy elleni agitációnak, ugyanakkor a nemzet történelméből kiemelt alakok, mozzanatok több esetben háborús tartalmat sugalmazva tűntek fel plakátjain.⁵⁵ Zrínyi Ilona születésének 300. évfordulója alkalmából „a hazáért mindent feláldozó hős lelkű magyar asszony” felirat kíséretében állt követendő példaként a nők előtt, a nemzetet fenyegető küzdelmek napjaiban.⁵⁶ A *Szózat* kezdő sorai pedig harcias hangvételi ábrázolás kíséretében elevenítették meg a Vörösmarty Mihály versét, annak 100 évvel korábbi, első felcsendülését követően.⁵⁷

Légrády nem csupán plakátjai kapcsán volt érintett az eseményekben, többek között a Zrínyi Ilona tiszteletére a munkácsi várban rendezett ünnepség dekorációs munkálataira is megbízást kapott.⁵⁸ A rendezvény filmhíradóban játszott közvetítéséből kivehető a felszólalók mögött elhelyezett képe, amely Zrínyi Ilonát és a gyermek II. Rákóczi Ferencet ábrázolta.⁵⁹ Ezen túl szintén a

6. kép. 1943-ban Budapesten készült fotó, rajta Légrády Sándor *Hazádnak rendületlenül légy híve, oh magyar!* és *Magyarok! Ezer év óta vezérel bennünket első nagy királyunk Szent István szelleme!* címfeliratú plakátjai⁶⁰

54 == OSZK PKT PKG.1943/241.; Fortepan / Lissák Tivadar: 72589.

55 == ÁBTL 3.1.9. V-84877. 23. Légrády Sándor levele az igazságügyi miniszternek, 1945. november 3.

56 == Fortepan / Lissák Tivadar: 72089.

57 == Fortepan / Lissák Tivadar: 72497. Légrády Sándor: *Hazádnak rendületlenül légy híve, oh magyar!* 1943. F. k.: Vámos Kálmán, ny.: Klösz, j. b. f.: Légrády Sándor 1943.

58 == R. Vozáry Aladár mondja az ünnepi beszédet a munkácsi Zrínyi Ilona-ünnepségen. *Kárpáti Híradó*, 1943. május 8. 2.

59 == *Magyar Világhíradó*, 1007/2. 1943. június.

60 == Fortepan / Lissák Tivadar: 72497.

Magyar Világhíradó adásaiból azonosítható a kassai ünnepély, illetve a *Szózat* centenáriumi előadásának díszlete. Kassán a beszédekre felépített pódium, a Magyar Művelődés Házában (Budapest) pedig a színpad hátterét adva jelentek meg az alkalomra kiadott, plakátokkal azonos, feliratok nélküli, monumentális kompozíciók.⁶¹

A *Szózat* megzenésítésének 100. évfordulóját kísérő ábrázolás elszántságtól és erőtlől duzzadó, Arany János Toldi Miklósát idéző figurája egyik kezében ekével, másikban kardját feltartva jelent meg. Alakja a békében és háborúban egyaránt tetterre kész, hazája földjét egyszerre művelő és védő, nemzetét rendíthetetlenül szolgáló magyar eszményét testesítette meg.

Azonos a hangvétele és formanyelve az 1943-as Szent István-napra kiadott *Magyarok! Ezer év óta vezérel bennünket első nagy királyunk Szent István szelleme!* címfeliratú plakátnak, amelynek üzenetét Kállay Miklós miniszterelnök ünnepi rádióbeszéde világítja meg.⁶² Kállay szövegében, az ország dicső múltját küzdelmes jelenével összekapcsolva, a nemzet erejét, összefogásának, helytállásának szükségességét hangsúlyozta a háborús időkben. Horthy István egy évvel korábbi halála okán új tartalmi réteggel bővítette az ünnepet. „Azon a napon (1942. augusztus 20.) két nagy gondolat kellett, hogy egyesüljön bennünk: az ezeréves állami lét dicsőséges ünnepét ültük, és az ország legelső sorkatonája, Horthy István az ezereztendő kötelességteljesítés áldozatát mutatta be. Két szimbóluma lesz ezután Szent István napjának: az országot alapító király és az országot védő hős.”⁶³ E kettős gondolat látható Légrády ábrázolásán is, amelyen a „védő hős”, az országot jelképező magyar címer, illetve Szent István és állameszménye egy kompozícióban tűnnek fel.

A *Szent István* plakát esete jól rámutat a háborús tartalmú évfordulós plakátok alapvető motivációjára és számuk növekedésének okára. Érdeemes további figyelmet fordítani a magyar sajtó 1942. november 18-i irányvonalának alakítására.⁶⁴ Ullein Reviczky Antal – külügyi és miniszterelnökségi sajtófőnök – ekkor „a lapok feladatául szabta, hogy erősítsék a »közösségi érzést«, a »hazaftiasságot«, a »nemzet iránti szeretetet«, mert »nagy adag hitre, önbizalomra és nemzeti öntudatra van szükség«”.⁶⁵ E gondolatok megjelenítésére a háborús veszteségek fokozódásával, az 1943 januárjában történt doni katasztrófát követően még nagyobb szükség lehetett. Feltehetőleg ezeknek az igényeknek a képviselésével zajlott a Nemzetpolitikai Ügyosztály évfordulókat érintő munkája, amelynek feladata a „közvélemény lelki-

61 == *Magyar Világhíradó*, 1019/8. 1943. szeptember, 1030/7. 1943. november.

62 == Fortepan / Lissák Tivadar: 72497.

63 == *Magyar Világhíradó*, 1018/6. 1943. augusztus.

64 == A sajtó és a háborús propaganda kapcsolatáról, benne Antal István szerepéről lásd Sipos, 2007: 7–34.

65 == Uo. 224.

ségét egészségesen és hazafiasan befolyásoló országos és helyi nemzeti ünnepek kezdeményezése és megszervezése” volt.⁶⁶

Az „Antal idejeként” jelzett időszakból Légrády négy további plakátját nevezte meg, amelyek 1944-ben készültek. Az évfordulós plakátok sorát gazdagítja a magyar függetlenség, szabadság, testvériség és helytállás jelszavakat egyfajta intellemeént hangsúlyozó, Kossuth Lajos halálának 50. évfordulójára kiadott plakát.⁶⁷ Az ezt követő háromra azonban a művész már Magyarország német megszállása után kapott megbízást. Antal István hivatalosan 1944. március 22-ig töltötte be a tárca nélküli nemzetvédelmi propagandaminiszter tisztségét, az 1944-től Nemzetvédelmi Propagandahivatal néven működő szervet azonban az év októberéig tovább irányította.⁶⁸

= = „Ez a három utolsó a Vezérkari Főnökség intenciói és utasítása szerint készült”⁶⁹

Légrády 1944-ben kiadott *Magyar hősnék magyar földet!*, *Téli ruhát honvédeinknek!*, *Élni Fogunk!* plakátjai beszámolója alapján a Vezérkari Főnökség intenciói és utasításai szerint készültek.⁷⁰ A Nemzetpolitikai Ügyosztály alkalmazásában álló művész Vezérkari Főnökséghez (Vkf.) köthető és annak instrukcióit követő megbízásai intézményrendszeri összefüggések mentén magyarázhatók. A Vkf. és a honvédelmi miniszter kettős irányítása alatt működött a Vkf. 6. osztálya, amely különböző ügyosztályok révén magában foglalta többek között a belföldi honvédelmi propaganda és a nemzetvédelmi szolgálat irányítását.⁷¹ Utóbbi kapcsán a honvédelmi miniszter 1942. július 31-én a Vkf. 6. önálló osztállyá alakítására vonatkozó rendeletének 2/c. pontjában a következő szerepelt:⁷² „A nemzetvédelmi szolgálat vezetése és irányítása a honvédségen belül és az ország közvéleményében, a honvédség érdekeinek megfelelően szorosan együttműködve a m. kir. nemzetvédelmi és propaganda miniszterrel.”⁷³ Minden bizonnyal ilyen módon – már az 1944-es plakátokat

66 == *Magyarország tiszti cím- és névtára*, 1943: 685.

67 == Fortepan / Lissák Tivadar: 72658.

68 == Gergely, 2004: 49–54. A tárca nélküli nemzetvédelmi propagandaminiszteri tisztséget a Szálasi-kormány tagjaként 1944. október 16-tól Kassai-Schallmayer Ferenc, a Nyilaskeresztes Párt propagandafőnöke vette át.

69 == ÁBTL 3.1.9. V-87314. 56. Légrády Sándor gyanúsított kihallgatásának jegyzőkönyve, 1945. július 31.

70 == Uo.

71 == Gorda, 2012: 83–91.

72 == A Vkf 6. működéséről, együttműködési kötelezettségeiről kinevezett vezetője, Kádár Gyula is részletesen beszámolt visszaemlékezésében. Kádár, 1978: 428. skk.

73 == Közli: Gorda, 2012: 85–86.

megelőzően is – a nemzetvédelmi és propagandaminiszter hatáskörében foglalkoztatott művészként került kapcsolatba Légrády a Vkf. iránymutatásaival.⁷⁴

A honvédség tagjait, illetve a „harcosokat” szólította meg a *Magyar hősnék magyar földet!* című munkája.⁷⁵ A plakát a Miniszterelnökség 1944. szeptemberi M. E. 3.480/1944 számú, „az egyéni fegyverténnyel különös érdemet szerzett harcosok soron kívüli földhöz juttatása” tárgyában kiadott rendeletének széles körű vizuális hirdetését szolgálta.⁷⁶ A határozat a páncélos harcokcsik ártalmatlanná tételét szorgalmazta, még hozzá közelharc eszközökkel, az így sikerrel jártaknak pedig öt hold földet kínált. A plakát az 1944 őszére valószínűleg igencsak megcsappant harci kedvet kívánta növelni, ezért a cselekmény közben életüket veszítők családjai számára a jutalom kétszeresét ígerte. Mind a szövegezés, mind az ábrázolás a hősi erényeket és a nemzetért való önfeláldozást propagálta. Légrády pátoszos hangvételű plakátján

7. kép. 1944-ben Budapesten készült fotó, rajta Légrády Sándor Magyar hősnék magyar földet! címfeliratú plakátja⁷⁷

74 == A három plakát felelős kiadója Kőszegi Jenő volt, mint ahogyan a Benne bízzatok! és Kossuth címfeliratú plakátoké is. Dr. Kőszegi Jenő Péter (1913, Újvidék – ?) az 1940-es években a Magyar Távirati Iroda és a Magyar Országos Tudósító első munkatársa, majd 1941 októberétől a Kárpáti Híradó Kiadóvállalat igazgatója volt. (Dr. Kőszegi Jenő a Kárpáti Híradó Kiadóvállalat igazgatója. *Kárpáti Híradó*, 1941. október 30. 5.) 1941-től a Sajtókamara tagja volt, illetve szintén 1941-ben a honvéd vezérkar főnökének elismerésében is részesült. (*Honvédségi Közlöny*, 1941. március 3. 99.) 1942-ben a Finn Fehér Rózsarend I. osztályú lovagkeresztjével tüntették ki. (*Honvédségi Közlöny*, 1942. január 20. 4.) Neve a Vkf/2. Osztály és a hadtestek kémelhárító osztályának vezetőit, beosztottjait és ügynökeit tartalmazó névsorban is megjelenik. ÁBTL 4.1. A-1251.

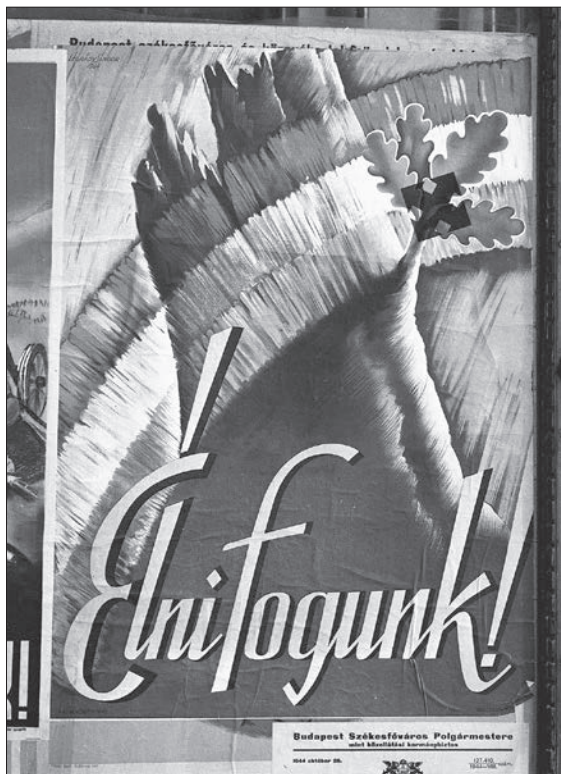
75 == Légrády Sándor: *Magyar hősnék magyar földet!* 1944. F. k.: Kőszegi Jenő, ny.: Klösz, j. j. f.: Légrády Sándor; *Honvédségi Közlöny*, 1944. szeptember 30. 601.

76 == Uo.

77 == Fortepan / Lissák Tivadar: 72902.

lángoló harckocsi és az azt harcképtelenné tett katona, sisakján dicső tettét hirdető babérkoszorúval, jelenik meg. A feliratozásból tipográfiai megoldások alkalmazásával emelkedik ki a „hősnek földet!” összetétel, háttérben pedig a búzakéve, amely a haza által kínált gazdag termőfölddel kecsegtet. A kockázatos harci cselekedet glorifikációjával szemben a honvéd katonák nehéz téli küzdelmeinek enyhítését célozta meg a *Téli ruhát honvédeinknek!* címfeliratú plakát.⁷⁸

A harmadik, *Élni fogunk!* címfeliratú plakát tervezésére Légrády vallomása szerint az angol–amerikai bombázások miatt kérték fel.⁷⁹ A megbízás célja a lakosság túlélésre, kitartásra biztatása és egy pozitívabb jövő reményének fenntartása volt, a plakátok kiragasztását a megrongálódott, romos házak maradványaira tervezték.⁸⁰ Légrády plakátjának központi motívuma egy tölgy félbetört törzse és friss hajtása.⁸¹ A fa újonnan növekvő ágának tövében, annak mintegy táptalaját szolgálva, a képteret átívelő, nemzeti trikólórból formált szivárvány jelenik meg. A figurális kompozíció jelentéstartalmát alul nagyméretű címfelirat (*Élni fogunk!*) nyomatékosítja. Noha a plakátot 1944. október 10-én kinyomtatták, kormányzati utasításra mégis visszatartották kiadását. A művész értelmezése szerint ennek oka az angolszász kormányokkal való megállapodásban keresendő, amely következtében a magyar vezetés igyekezett elkerülni mindennemű politikai provokációt, így az eseményekre reflektáló propagandát is. Egy héttel a Szálasi-

8. kép. 1944-ben Budapesten készült fotó, rajta Légrády Sándor *Élni fogunk!* címfeliratú plakátja nyilaskereszttel⁸²

78 == Fortepan / Lissák Tivadar: 72924.

79 == Légrády Sándor *Élni fogunk!* címfeliratú plakátja nyilaskereszttel, 1944. F. k.: Kőszegi Jenő, ny.: Klösz, j.b.f.: Légrády Sándor 1944; ÁBTL 3.1.9. V-84877. 22. Légrády Sándor levele az igazságügyi miniszternek, 1945. november 3.

80 == ÁBTL 3.1.9. V-84877. 5. Légrády Sándor gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1945. május 25.

81 == Légrády a megrendelés teljesítéséhez egy korábbi bélyegtervét és annak ötletét használta, amelyet az 1940-es „Erdélyért” bélyeg pályázat témájához készített. *Angyal*, 2007: 171–172.

82 == Fortepan / Lissák Tivadar: 72885.

kormány hatalomra kerülését (1944. október 16.) követően azonban Légrádyt a Honvédelmi Minisztériumba rendelték, és tájékoztatták, hogy a tervezett 50 000 plakátnak mégis meg kell jelennie. Felszólították, hogy művét a „nyilas világnak” megfelelően alakítsa át, melyet saját bevallása szerint művészi szempontokra hivatkozva megtagadott. A nyilaskereszt feltüntetéséhez a minisztérium ennek ellenére is ragaszkodott, ezt a nyomdai kivitelezéssel megbízott Klösz György és Fia Grafikai Műintézet Légrády kérésére 1945-ben írásban igazolta.⁸³ A művész ezzel támasztotta alá védekezését a vád szempontjából legsúlyosabbnak tekinthető *Élni fogunk!* plakáttal és az azon megjelenő nyilaskereszttel kapcsolatban.⁸⁴

= = = Alkalmazott művész a változó politikai keretrendszerben

Légrády Sándor Budapest ostromáig teljesített szolgálatot a kormányzati propaganda kötelékében, amely momentum egyben aktív plakátfestői tevékenysége végét is jelentette.⁸⁵ Ugyanakkor már közvetlenül a világháború után, 1945-ben szignójával jelent meg a Bajcsy-Zsilinszky Endre-emlékbélyeg a Magyar Posta kiadásában. Bélyeggrafikusi karrierje ténylegesen csak népbíróvási felmentése után folytatódhatott. 1947 végén vagy 1948 elején tért vissza az Állami Nyomdához, amelynek termékeny és elismert tervezője volt egészen 1980-as nyugdíjazásáig. Fél évszázados pályája alatt a Magyar Posta több mint 300 bélyegét forgalmazta, a szakirodalom pedig a mai napig a magyar bélyegművészet egyik, ha nem legnagyobb alakjaként tartja számon.⁸⁶

83 == ÁBTL 3.1.9. V-84877. 5. Légrády Sándor gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1945. május 25.; uo. 7. Klösz György és Fia Grafikai Műintézet Üzemi Bizottságának levele Légrády Sándornak, 1945. május 23.

84 == Az 1944-ben kiadott Légrády-plakátok tipográfiájához hasonló betűkből, írásjelből kialakított szöveggel, szintén Kőszegi Jenő felelős kiadásában ismert egy további jelzés nélküli munka. Az *Azért is...!* címfelirattal megjelent plakát Archív fotók tanúsága szerint a *Téli ruhát honvédeinknek!* plakáttal egy időben, azt nem sokkal követve kerülhetett kiragasztásra. (Fortepan / Lissák Tivadar: 72924.) Ábrázolása – láncait leszakító magyar paraszt, kezében a hungarizmus nyilaskeresztes védőpajzsával, lábai közt a védelmezendő országot jelképező épületegyüttessel, tájjal –, formanyelve beilleszthető Légrády műveinek sorába. Szintén kérdéseket vet fel egy korábbi, Légrády munkái közé szintén illeszthető 1942-es plakát, amely szignó és a felelős kiadó feltüntetése nélkül jelent meg. (Fortepan / Lissák Tivadar: 71798.) Ezen, a kormányzati propagandaplakátokon gyakran alkalmazott „Magyarok!” felkiáltást követően Bárdossy László miniszterelnök beszédének sorai olvashatók: „*Nemzetünk, otthonunk, családi tűzhelyeink, templomaink oltalmáért folytatunk védelmi háborút és azért, hogy magyarokként élhessünk ezen a földön újabb ezer éven át.*” A szövegen túl az antibolszevista propaganda jellegzetes vörös szórnyét láthatjuk, amint a magyar honvéd fegyverével szembeszáll vele hazáját, családját óvva. Könnyen elképzelhető, hogy a két plakát Légrádyhoz köthető, azonban a pontos azonosításhoz további kutatás szükséges.

85 == ÁBTL 3.1.9. V-84877. 5. Légrády Sándor gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1945. május 25.

86 == Csáky, 2007: 147–152.

Légrády esete szemléletesen példázza, hogy az 1945-ös történelmi, politikai cezúra nem jelentette a korábban állami, kormányzati megrendeléseket teljesítő alkalmazott művészek karrierjének végét.⁸⁷ Szakmájuk okán megélhetésüket megbízásaik biztosították. Felkészültségük, megszerzett tapasztalatuk, tudásuk – múltjuk viszonylagos elhallgatása mellett – jól kamatoztatható volt, hiszen a különböző politikai, ideológiai keretrendszerek ellenére a propaganda alapjellegét, természetét tekintve állandó. Légrády, ha megbízása megkívánta, munkáival éppúgy kiszolgált a második világháború utáni állami reprezentáció igényeit, mint ahogyan azt Horthy Miklós kormányzásának idején tette. Már 1945 tavaszán – még őrizetbe vétele előtt – a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok részére dolgozott. Az igazságügyi miniszternek írott leveléből tudható például, hogy 240 x 160 cm nagyságban rajzolta meg Dózsa, Petőfi, Kossuth, Marx, Engels, Lenin, Sztálin arcképét.⁸⁸ Az első május elsején pedig az „ünneplők stráfkocsin vitték a művész 5 x 9 méteres, színes, monumentális dekorációját”.⁸⁹ Az 1950-es években egymás után jelentek meg bélyegei különböző témákban. A Rákosi-rendszer és eszméit reprezentálták többek között az *Első öt éves terv* (1950), a *Felszabadulás* (1950), az *Első ötévesterv eredményei* (1951), a *Nagy októberi szocialista forradalom* (1952) bélyegsorai.

1956-ban a forradalom kontextusában értelmezhetőek Légrády megvalósultalan Kossuth-címeres bélyegtervei.⁹⁰ Továbbá nevét megtaláljuk a Magyar Festőművészek Forradalmi Bizottságának tagjai között.⁹¹ A fentiek ellenére mégis Légrády feladata volt a Magyar Népköztársaság új, 1957-ben elfogadott címerének megtervezése. A Kádár-címer keletkezéséről Légrády a következőképpen számolt be. „A címer megtervezése életem legemlékezetesebb és legszebb feladata volt. Bár bélyegtervező vagyok, mégis tudták rólam, hogy foglalkozom a heraldika tudományával, azaz valamelyest jártasságra tettem szert a címertan területén. 1957. első napjait írtuk, amikor a Parlamentbe hivattak. Az Elnöki Tanács vezetői fogadtak és közölték velem a feladatot: három héten belül meg kell alkotni a Magyar Népköztársaság új címerét. [...] sok-sok vázlat tanúskodik arról, milyen hallatlanul nehéz, összetett munka volt a címer megtervezése.”⁹² Mindemellett a címer tervezésének körülményei a művész fia, Légrády Csobán Ákos közlése alapján híresültek el. E szerint Légrádyt 1957-ben „erőszakkal tartották fogva az állambiztonság emberei, hogy öt

87 == Ezt mutatja többek között Konecsni György és Gönczi-Gebhardt Tibor példája is.

88 == ÁBTL 3.1.9. V-84877. 24. Légrády Sándor levele az igazságügyi miniszternek, 1945. november 3.

89 == László, 1976: 27.

90 == Angyal, 2007: 167–168.

91 == ÁBTL 3.1.9. V-150394. 82.

92 == Erdős, 1977: 2.

nap alatt új címert alkosson”.⁹³ A kutatás jelen állapotában erre utaló állambiztonsági iratok nem ismertek, azonban az 1964 és 1967 közötti időszakban a „Vitéz András” fedőnevű ügynök jelentett Légrádyról és érintőlegesen családjáról.⁹⁴ „Vitéz” Légrády 1966-os amerikai tanulmányútja előtt, a művész meghívására járt annak otthonában, majd távolléte során többször meglátogatta feleségét. Jelentéseiből kiolvasható Légrády szoros és aktív kötődése a katolikus egyházhoz, kapcsolata 1956-os emigránsokkal és az a törekvése, hogy művészetét nemzetközi szintéren is népszerűsítse. E témakörnek pusztán felvetése is jól jelzi, hogy Légrády Sándor alakja körül még számos a feldolgozásra, megválaszolásra váró kérdés.

=== Levéltári források ===

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.2. Munka dossziék

M-39112. Vitéz

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-150394. Dokumentum anyag 1956–1958

V-84877. Légrády Sándor

V-87314. Vollner [Wallner] Aurélné és társai

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok

A-1251. Névsor a VKF/2. Osztály és a hadtestek kémelhárító osztályának vezetőiről, beosztottjairól és ügynökeiről (A–L)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

K 428-A-494/21. A Magyar Távirati Iroda napi tudósításai 1920–1956.

Napi Hírek, 1941. július 21.

Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtár (OSZK PKT)

PKG.1941/202. Légrády Sándor: Plakát Horthy Miklós 75. születésnapjára, 1943.

F.k.: Szilvássy Sándor, ny.: Klösz, j. középen: Légrády Sándor

PKG.1943/241 Légrády Sándor: Magyar kenyér ünnepe Szabadkán. [...]

Rendezte a Nemzetpolitikai Szolgálat, 1941. F.k.: Molnár Sándor,

ny.: Klösz, j. j. f.: Légrády S.

93 == Gál, 2016: 1365. A hivatkozott cikk írója, Gál Vilmos Ihász Istvánnal közösen volt a kurátora a Magyar Nemzeti Múzeum 2016-os *Rejt/Jel/Képek 56' – A forradalom titkos művészete* című kiállításnak, amelyben külön egységként jelent meg a Kádár-ómer „születése”. A keletkezés körülményét Légrády Osobán Ákos közlésére alapozva prezentálták.

94 == ÁBTL 3.1.2. M-39112. 312–320, 397–404, 426–438.

=== Hivatkozott irodalom ===

Angyal, 2007

Angyal Erzsébet: Egyéniség és konformizmus Légrády Sándor bélyegtervezői életművében. In *Hírközlési Múzeum Alapítvány Évkönyve, 2006*. Szerkesztette: Bartók Ibolya – Egervári László. Hírközlési Múzeum Alapítvány, Budapest. 164–173.

Bárdi, 2024

Bárdi Sára: „Ábrázoló művészeti propaganda” a második világháború első éveiben. In *Vizualitás és történelem*. Szerkesztette: Kunt Gergely – Tamás Ágnes. Hajnal István Kör, Eger–Vác. (Megjelenés alatt.)

Carr, 2010

Carr, Gillian: The Archaeology of Occupation and the V-sign Campaign in the Occupied British Channel Islands. *International Journal of Historical Archaeology*, 4. sz. 575–592.

Csáky, 2007

Dr. Csáky György: A művész és a megrendelő, Légrády Sándor és a Magyar Posta. In *Hírközlési Múzeum Alapítvány Évkönyve, 2006*. Szerkesztette: Bartók Ibolya – Egervári László. Hírközlési Múzeum Alapítvány, Budapest. 147–152.

Erdős, 1977

Erdős Ákos: Vendégünk volt Légrády Sándor bélyegtervező művész. *Dunántúli Napló*, 270. sz. 2.

A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek I. sz. jegyzéke, 1946

A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek I. sz. jegyzéke.

Második, javított kiadás. Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya, Szikra Irodalmi és Lapkiadó-vállalat, Nyomdai R. T., Budapest. 3.

Gál, 2016

Gál Vilmos: Elrejtett '56-os képek a Nemzeti Múzeumban. A Forradalom titkos művészete. *Élet és Tudomány*, 43. sz. 1363–1365.

Gergely, 2004

Gergely Jenő: Bevezető. In Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása 1932–1936. *Antal István sajtófőnök emlékiratai*. Szerkesztette: Gergely Jenő. Palatinus, Budapest. 13–62.

Gorda, 2012

Gorda Éva: *A magyar haditudósítás az első és második világháborúban.*

Doktori értekezés, témavezető: Dr. Szabó József nyugalmazott alezredes, egyetemi docens. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest.

Hámori, 1997

Hámori Péter: Kísérlet egy „Propagandaminisztérium”

létrehozására Magyarországon. A Miniszterelnökség V. Társadalompolitikai Osztályának története, 1938–1941. *Századok*, 2. sz. 353–382.

Kádár, 1978

Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig.* Magvető, Budapest.

Kerepeszki, 2012

Kerepeszki Róbert: *A Turul Szövetség 1919–1945. Egyetemi ifjúság és jobboldali radikalizmus a Horthy-korszakban.* Attraktor, Máriabesnyő.

László, 1976

László Miklós: Az ország névjegye. *Magyarország*, 13. sz. 27.

Lencső, 1972

Lencső László: Légrády Sándorról. *Művészet*, 6. sz. 24–25.

Molnár, 2001

Molnár Sándor: Teleki Pál titkos tevékenysége a Sándor-palotában.

In *Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből.* Szerkesztette: Vigh Károly. Századvég, Budapest. 31–92.

Novotny, 2007

Dr. Novotny Erzsébet: Grafikus a nyomdában. In *Hírközlési Múzeum*

Alapítvány Évkönyve, 2006. Szerkesztette: Bartók Ibolya – Egervári László. Hírközlési Múzeum Alapítvány, Budapest. 153–160.

Pallos, 2010

Pallos Lajos: Magyar kormányzati propaganda, 1938–1941. *Limes*, 1. sz. 53–64.

Sipos, 2007

Sipos Balázs: „Ezzel a kérdéssel ne méltóztassanak foglalkozni”. Világháborús

sajtóirányítás és az 1942/1943-as főszerkesztői értekezletek. In „...a háború szolgálatában.” *Főszerkesztői értekezletek 1942. szeptember 22. – 1943. augusztus*

25. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket készítette: Joó András.
Napvilág – Magyar Távirati Iroda, Budapest. 7–34.

Sipos, 2011

Sipos Balázs: *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban*. Argumentum, Budapest.
222–229.

Szentmiklóssy (szerk.), 1930

A magyar feltámadás lexikona. Szerkesztette: Dr. Szentmiklóssy Géza. Magyar feltámadás lexikona kiadása, Budapest.

=== Internetes hivatkozások ===

Lissák Tivadar Fortepannak adományozott fotói (Fortepan / Lissák Tivadar).
<https://fortepan.hu/> (utolsó letöltés: 2024. 05. 31.).

Zrínyi Ilona születésének 300. évfordulója Munkácson. *Magyar Világhíradó*, 1007/2.
1943. június. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5043> (utolsó letöltés:
2024. 05. 31.).

Kállay Miklós m. kir. miniszterelnök rádiószózata Szent István napján. *Magyar Világhíradó*, 1018/6. 1943. augusztus. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5139> (utolsó letöltés: 2024. 05. 31.).

Egressy Béni – Vörösmarty Mihály Szózatának ünnepélyes előadása a mű születésének 100- éves évfordulójára. *Magyar Világhíradó*, 1019/8. 1943. szeptember. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5147> (utolsó letöltés: 2024. 05. 31.).

Kassa hazatérésének ötödik évfordulója. *Magyar Világhíradó*, 1030/7. 1943. november. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5535> (utolsó letöltés: 2024. 05. 31.).

==== Sajtó ====

Budapesti Közlöny, 1940

Honvédségi Közlöny, 1942, 1944

Iffúság Testnevelés, 1925

Kárpáti Híradó, 1941, 1943

Magyarok! plakátújság, 1939–1943

Magyarság, 1926

Magyar Iparművészet, 1940

Magyarország tiszti cím- és névtára,
1941–1944

Nemzeti Kalendárium, 1942–1944

Országépítés, 1941–1944

Budapest XIV. A felvétel a Nemzeti Sportcsarnok (később Gerevich Aladár Nemzeti Sportcsarnok) előtt készült, háttérben a Millenáris sporttelep és a Stefánia út épületei. Vas Zoltán mint budapesti közellátási kormánybiztos beszédet tart 1945. április 2-án, az Ideiglenes Nemzetgyűlés budapesti képviselőinek választásakor, 1945.

Fotó: Fortepan / Bauer Sándor

Kulcsszavak

=====

második világháború, plakátművészet, propaganda

/ A State-Commissioned Artist /

Sándor Légrády and his propaganda posters during the Second World War

SÁNDOR LÉGRÁDY (Budapest, 1906 – Budapest, 1987) was a prominent Hungarian applied artist, celebrated for his significant contributions to stamp art. He is particularly renowned for designing the national „Kádár” coat of arms used by the Hungarian People’s Republic from 1957 to 1990. However, during the Second World War, Légrády’s work were widely recognized through its use in government propaganda.

In 1941, he commenced his role as a contracted painter and art designer for the Nemzetpolitikai Szolgálat (National Political Service). His applied art was extensively utilized to advance government propaganda objectives until the winter of 1944. Due to his involvement in creating propaganda posters during this period, he was investigated for war crimes from the summer of 1945 until his acquittal by the People’s Court in August 1949.

Using documents from these investigations, this article explores a previously ignored aspect of Légrády’s career. It provides a detailed analysis of the propaganda posters he produced between 1941 and 1944 and examines the historical and political contexts that influenced their creation.

Budapest VIII., Múzeum körút – Bródy Sándor
utca sarok, Múzeum kávéház, 1956.

Fotó: Fortepan / Madarász Géza